

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-65>

УДК 379.8-057.874(477)

Бабич Л.А.

ПВНЗ «Київський університет культури»

УКРАЇНСЬКА СВЯТКОВА КУЛЬТУРА ЯК ВЕКТОР СУЧАСНОГО ДОЗВІЛЛЯ ШКОЛЯРІВ

Анотація. Для побудови цілісного зв'язку в українській святковій культурі необхідно гармонійно поєднувати та згуртовувати сучасних школярів у мистецьких традиціях та обрядових святах, надаючи їм особливу позитивно-емоційну атмосферу та народної мудрості. У статті досліджено проблему розвитку сучасного дозвілля дітей з використанням надбань української святкової культури. Охарактеризовано функціональність поняття «дозвілля» у контексті культурологічного та педагогічного аспектах. Проаналізовано наукові позиції щодо перспектив розвитку сучасного дозвілля школярів у межах шкільної та поза-шкільної освіти. Встановлено, що сучасне дозвілля школярів активно використовує українські свята у системі виховної роботи. Визначено вектори взаємодії культурологічної і педагогічної науки в удосконаленні підходів щодо організації сучасного дозвілля школярів з використанням української святкової культури.

Ключові слова: дозвілля, культурно-дозвіллева діяльність, школярі, українські свята.

Babych Lyudmyla

PHEI «Kiev University of Culture»

UKRAINIAN FESTIVAL CULTURE AS A VECTOR OF MODERN LEISURE FOR PUPILS

Summary. In order to build a cohesive connection in the Ukrainian holiday culture, it is necessary to unite harmoniously modern schoolchildren in artistic traditions and ceremonial holidays, giving them a special positive emotional atmosphere and folk wisdom. The article explores the problem of modern leisure development of children with the use of the assets of the Ukrainian holiday culture, which is quite relevant in our time. The cooperation of cultural institutions with secondary schools, indeed, realizes the leisure activities of pupils and creates an attractive environment for the development of various forms of activities. Such a tandem is really actual for modern students of the New Ukrainian School, and therefore the consideration of Ukrainian festive culture in the context of a particular problem is considered one of the current scientific directions. The concept of "leisure" is characterized in the context of cultural and pedagogical aspects, where the main emphasis is placed on the effective use of the free time for the personal and creative development. The historical aspects of the use of leisure activities in the children upbringing have been investigated and the personal-oriented approach in the innovative system of the educational process has been determined. The scientific positions on the perspectives of development of modern leisure of schoolchildren within the limits of school and out-of-school education are analyzed. The influence of the ethnic mosaic of the Ukrainian modern festive culture on a wide range of the population has been determined, which gives us a corresponding identity in the modern Ukrainian society. It is established that in the modern leisure of schoolchildren Ukrainian holidays are used like the main segment in the system of educational work and this enriches their spiritual world and forms a positive image that promotes the development of successful cultural and educated personality, shapes national character and outlook. The vectors of the interaction of the cultural and pedagogical science are determined in the improvement of approaches to the modern leisure organization of schoolchildren with the use of the Ukrainian festive culture.

Keywords: leisure, cultural and leisure activities, pupils, Ukrainian holidays.

Постановка проблеми. У сучасному світі все частіше активно пропагуються гуманістичні орієнтири виховання молодого покоління. Людство усвідомлює, що вільний вибір, свобода та волевиявлення стають основними поняттями толерантного співіснування. У контексті таких позицій актуальності набуває і проблема організації дозвілля, у межах якого можуть закладатися основи такого існування. Слід звернути увагу на той факт, що в контексті сучасних вітчизняних культурологічних, педагогічних досліджень проблема виховання молодого покоління є досить актуальною. Така ситуація зумовлена активною роботою державних, громадських установ щодо актуалізації проблеми національного виховання, усталеності національної ідентичності українців, формування відповідної громадської позиції та патріотизму. Заклади культури спільно із закладами загальної середньої освіти реалізують різноманітні програми щодо реалізації зазначеної роботи. Відповідно в науковому середовищі з'являються роботи, що теоретично

та практично розкривають різні аспекти організації дозвіллевой діяльності школярів. Не винятком стали й українські свята, які зараз активно використовуються в контексті організації дозвіллевой діяльності школярів. Проаналізуємо науковий доробок, аби сформувати відповідне уявлення про перспективні вектори визначеної нами теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи значущість теми організації дозвілля серед школярів, вітчизняна наукова спільнота не залишила поза увагою вказаний напрям досліджень. Теоретичні основи виховання особистості обґрунтовано в роботах Л. Артемової, І. Беха, А. Богущ, І. Зязюна, В. Ягупова та ін. Проблема організації дозвілля досліджували Ю. Бардашевська, І. Бойчев, Н. Брижак, О. Гончарук, Т. Ковальчук, Г. Лещук, Н. Максимовська, Б. Набока, Г. Олійник, С. Пащенко, С. Рабійчук, Н. Флегонтова, Т. Чернівець та ін.

Здебільшого зазначені автори розробляли теоретичні аспекти відповідно до визначених про-

блем дослідження. Проте вектори розвитку сучасного дозвілля школярів на основі української святкової культури залишаються до цього часу мало досліджені.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досліджуючи проблему організації сучасного дозвілля школярів у контексті визначення наукових векторів, вважаємо за доцільне звернути увагу на дієвість у вирішенні цього питання української святкової культури. Саме цей аспект є особливо актуальним для сучасних учнів Нової української школи, у якій виховання громадянина, патріота є одним із пріоритетних завдань. А відтак, розгляд української святкової культури в контексті визначеної проблеми вважаємо одним із актуальних наукових напрямів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розглянути українську святкову культуру як одних із векторів організації сучасного дозвілля школярів та визначити перспективи його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розпочати аналізувати науковий доробок щодо розробленості теми сучасного дозвілля школярів та використання в зазначеному процесі української святкової культури, встановимо сутність такого поняття як «дозвілля». Так, у довідниковому виданні «Енциклопедія освіти» зазначений термін тлумачиться як «...вільний від роботи і навчання час, що залишається після вирішення різного роду обов'язків і необхідних справ. Структура дозвілля включає: спілкування; спортивно-оздоровчу діяльність; ігри і відпочинок на природі; розважальну діяльність пасивно-репродуктивного характеру (прогулянки, перегляд телепередач, слухання музики, відвідування бібліотек тощо); інтелектуально-пізнавальну діяльність активного характеру (читання, заняття в гуртках, відвідування факультативів тощо); аматорську діяльність прикладного характеру (шиття, в'язання, фотосправа тощо); суспільно-активну діяльність (діяльність у межах суспільних рухів, об'єднань, організацій, благодійну діяльність); художню, технічну, природничо-наукову та інші види творчості тощо» [7, с. 223].

У термінологічному словнику «Культурологія» за редакцією П. Гречанівської термін «дозвілля» тлумачиться як «...вільний час; стан реального буття людини, в якому вона прагне вийти за межі своєї біологічної й соціальної детермінантності, завдяки вільному визначенню шляхів і засобів реалізації власного проекту» [12, с. 54].

Нашу увагу також привернуло тлумачення терміна «дозвілля», запропоноване С. Гончаченком та наведене в «Українському педагогічному словнику», а саме: «Дозвілля – вільний від обов'язкової діяльності час. Використовуючи години дозвілля для ігор, читання, праці, занять спортом, мистецтвом, технікою, дитина розвивається морально, розумово й фізично» [5, с. 100].

Заслугує також на увагу наукова позиція С. Пащенко щодо сутності поняття «дозвілля». Авторка акцентує увагу на тому, що «...дозвілля – це діяльність молоді у вільний час, обрана за власними інтересами і нахилами, в якій вона може проявити себе як особистість; культура вільного часу – феномен загальної культури, який характеризується найбільш ефективним

використанням людиною вільного часу для свого особистісного й творчого розвитку» [11, с. 8].

Деталізованим є сутнісне наповнення дозвілля, що запропонував Н. Флегонтова, а саме: «...дозвілля – це і час розвитку особистості. До нього можна віднести: 1) індивідуальне споживання культури (читання книг, журналів, газет, прослуховування радіо, перегляд телепередач тощо); 2) публічно-видовищне споживання культури (відвідування театрів, кіно, концертів, музеїв, спортивних видовищ та ін.); 3) спілкування (із членами сім'ї, родичами, сусідами, друзями тощо); 4) фізичні заняття (ранкова та вечірня гімнастика, водні процедури тощо); 5) розваги та ігри, які сприяють зняттю розумового й фізичного напруження, створенню доброго настрою; 6) пасивний відпочинок (прогулянки без певної мети, спокій, зміна напруженості врівноваженістю та ін.); 7) заняття, які можна вважати явищами антикультури (зловживання алкоголем, хуліганство, злочинність, наркоманія, азартні ігри, безцільне «вбивання» часу – як розбещений спосіб відпочинку)» [13, с. 12].

Так, досліджуючи теоретичні й методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля, Н. Максимовська тлумачить термін «дозвілля» як «...історичне та соціально-культурне явище, яке ґрунтується на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у вільний час у спеціально створеному просторово-інституціональному середовищі» [10, с. 67]. Продовжуючи дослідження історії розвитку та становлення дозвіллевої сфери, авторка характеризує зазначений процес і в Україні, а саме: «...основні етапи розвитку сфери дозвілля в Україні, які відображали загальний соціально-культурний контекст динаміки національної культури, сприяли усталенню специфіки дозвіллевої діяльності різних соціальних суб'єктів. Провідними позиціями, на яких ґрунтуються подальші узагальнення, є такі. По-перше, оскільки в цивілізаційному поступі людства Україна не була провідною країною, упродовж тривалого часу її територія перебувала під владою різних держав, то у своєму розвитку об'єктивно не мала змоги відтворювати всю повноту загального історичного процесу, що зумовлювало специфіку його розбудови, і сфера дозвілля тільки частково може відображати загальні періоди становлення. По-друге, соціальність українців в історичній ретроспективі трансформувалася залежно від збереження основ національної ідеї, мовно-культурних традицій, релігійної ідентифікації, соціальної єдності, чим зумовлені загальний соціально-культурний розвиток, становлення сфери дозвілля» [10, с. 49].

Цікавою є позиція Н. Брижак щодо історичних аспектів використання дозвіллевої діяльності у вихованні дітей шкільного віку, а саме: «...ще на початку 90-х років ХХ ст. в Україні система навчально-виховного процесу стала будуватися на основі інноваційних засад особистісно-орієнтованого підходу. Основний акцент під час організації дозвілля школярів було зроблено на використання спадщини українського народу, використанні українських традицій та звичаїв. До уваги також були взяті принципи полікультур-

турного виховання та кращі світові традиції з організації дозвілля» [4, с. 14].

Аналізуючи підготовку майбутнього вчителя до організації культурно-дозвілдової діяльності, І. Бойчев також акцентує увагу на певних історичних аспектах розвитку дозвілдової діяльності, а саме: «...проблема дозвілля й організації культурно-дозвілдової діяльності, не зважаючи на наявні доробки вчених, до сьогодні залишається однією з найменш розроблених. Причому, ні надмірна політизація дозвілля у 20-40-ві роки, ні його американізація у 80-90-ті роки минулого століття не відповідають сучасним вимогам, оскільки наявні потреби життя українського суспільства третього тисячоліття вимагають упровадження нових дозвіллових технологій, диференційованого змісту та поліваріантних способів організації культурно-дозвілдової діяльності підростаючого покоління» [3, с. 8].

Обґрунтовуючи проблему підготовки майбутніх учителів до організації дозвілдової діяльності старшокласників, Ю. Бардашевська наголошує на тому факті, що «Проблема організації дозвілдової діяльності школярів особливо загострюється в зв'язку з тими негативними процесами, що відбуваються в останнє десятиріччя в Україні. Проте найгіршим явищем у суспільстві є втрата духовності, моральних цінностей. Цьому сприяє руйнація культурної інфраструктури, стереотипізованість змісту і форм роботи культурно-дозвіллових установ, надмірна комерціалізація цієї сфери суспільного життя, витиснення з її структури безкоштовних культурних послуг» [2, с. 15].

Аналізуючи етнічну мозаїку сучасної святкової культури України, О. Курочкін зазначає, що «Україна – держава з багатонаціональним складом населення і широким спектром регіонально-політичних, регіонально-культурних, релігійних, мовних та інших особливостей. Наша країна сьогодні живе немовби в кількох часових вимірах: за церковним, переважно православним календарем (свята Різдва, Великоддя, Трійці тощо); за радянським календарем (Перше травня, Міжнародний жіночий день 8 березня); за календарем української державності (День Конституції, День Незалежності, День Соборності України та ін.). Таку неоднорідну картину маємо вже на вищому офіційному щаблі вітчизняної святкової системи» [9, с. 7].

Досліджуючи проблему формування елементів національної свідомості та самосвідомості молодшого школяра на основі цінностей народного календаря, О. Колоскіна зазначає, що «В Україні освіта з кожним роком енергійно набуває національного характеру: вона спрямована на втілення в життя української національної ідеї. Цілі і зміст сучасної освіти важливо підпорядкувати системі національних інтересів, ідей, головним цінностям духовного скарбу українського народу – національним звичаями, традиціям і обрядам» [8, с. 232]. Надалі автора звертає увагу саме на функціональність народного календаря у системі виховної роботи з молодшими школярами, а саме: «Особливе завдання педагога у сфері формування у дітей національної свідомості – забезпечення вивчення ними народного календаря. Саме календар допомагає учням засвоювати

культуру наших предків, національний характер та світогляд, цілі та зміст народних свят українців» [8, с. 234].

Аналізуючи підходи щодо виховання дітей на традиціях рідного народу, Л. Грицик звертає увагу на дозвілловий компонент у народних святах, а саме: «Дитячі ігри та забави входили як компонент до зимових, весняних чи купальських свят, даючи змогу дітям ненав'язливо ознайомлюватися зі звичаями та обрядами свого народу. За своєю структурою свята та обряди – це не тільки форма дозвілля. У них закладено психологічні й етнічні геограми» [6, с. 139].

Суголосними є наукові позиції Н. Бабенко. Авторка, досліджуючи українські традиції, свята та обряди в контексті сімейного виховання, наголошує на тому факті, що «Традиції, свята та обряди – це та висока поезія, без якої душа дитини не може повністю сформуватися, розкритися. У цьому й полягає особлива роль народних традицій, за допомогою яких значною мірою формується особистість. Це водночас є змістом, умовою і формою як національного, так і загальнолюдського виховання [1, с. 63].

Наведені наукові позиції дають підстави стверджувати, що напрацювання вітчизняних дослідників здебільшого стосуються сутності дозвілля та специфіки дозвіллової культури як соціального феномену, що виключає деталізацію використання української святкової культури в організації освітнього процесу. Українське народне свято є складовою культурологічних досліджень і здебільшого використовується як прикладний аспект організації виховної роботи в школі. Слід також звернути увагу на той факт, що в багатьох теоретичних обґрунтуваннях простежується синонімічність понять «свято», «обряд», «традиція», що створює певну неузгодженість у використанні зазначених термінів у системі виховної роботи з школярами у закладах загальної середньої освіти. Незрозумілим залишається факт відсутності генезису культурології і педагогіки в питаннях виховання молодого покоління, що створює відповідний теоретичний, методичний вакуум щодо дієвого використання українського свята в системі організації дозвіллової діяльності школярів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, узагальнюючи аналіз використання в сучасному дозвіллі школярів української святкової культури можемо зазначити, що впровадження в сучасній освітній процес ідей національного виховання школярів актуалізувало питання відродження українського народного календаря. Враховуючи певне аграрне спрямування українського календаря, не всі свята стали прийнятними саме для використання у виховному процесі школярів. Проте слід зазначити, що достатня кількість українських свят формує досить важливий пласт виховних заходів, у яких пропагується й поширюється сутнісна ознака української святкової культури. Саме за умов використання у виховній, позакласній, культурно-дозвілловій діяльності школярів українських свят відбуватиметься формування національної ідентичності молодого покоління і сприятиме утвердженню національних ідеалів щодо розвитку та розбудови майбутнього України.

Список літератури:

1. Бабенко Н.Б. Українські народні традиції, свята та обряди як прояви сімейної культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 2. С. 62–67.
2. Бардашевська Ю.О. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвілдової діяльності старшокласників : дис. на здобуття наук. ступеня к. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2007. 210 с.
3. Бойчев І.І. Підготовка майбутнього вчителя до організації культурно-дозвілдової діяльності учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2005. 28 с.
4. Брижак Н.Ю. Методика гурткової та клубної роботи в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах : навч. посібник. Київ : Логос, 2017. 126 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Грицик Л. Виховання дітей на традиціях рідного народу. *Молодь і ринок*. 2011. № 12(83). С. 137–140.
7. Енциклопедія освіти / ред. рада: В.Г. Кремень (гол.) та ін.; АПН України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 1040.
8. Колоскіна О.А. Формування елементів національної свідомості та самосвідомості молодшого школяра на основі цінностей народного календаря. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. № 24. С. 232–235.
9. Курочкін О. Етнічна мозаїка сучасної святкової культури України. *Народна творчість та етнологія*. 2013. № 2(342). С. 7–14.
10. Максимовська Н.О. Соціально-педагогічна сутність дозвілля: методологічний аналіз. *Вісник ХДАК*. 2011. Вип. 32. С. 263–270.
11. Пашченко С.Ю. Підготовка соціальних педагогів до освітньо-дозвілдової діяльності учнівської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2000. 23 с.
12. Термінологічний словник з культурології / упоряд. Н.Ю. Больша, Н.І. Єфімчук. Київ : МАУП, 2004. 144 с.
13. Флегонтова Н.М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів : навч.-методичний посібник. Київ : Освіта України, 2007. 144 с.

References:

1. Babenko, N.B. (2013). Ukrainski narodni tradytsii, sviata ta obiady yak proiavy simeinoi kultury [Bulletin of the National Academy of Art and Culture Leadership]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, no. 2, pp. 62–67.
2. Bardashevskaya, Yu.O. (2007). *Pidhotovka maibutnykh uchyteliv do orhanizatsii dozvillievoi diialnosti starshoklasnykiv: dys. na zdobuttia nauk. stupenia k. ped. nauk* [Preparing Future Teachers for Leisure Activities for High School Students: Thesis for a Candidate of Pedagogical Science Degree]. Vinnytsia: Vinnytskyi derzh. ped. un-t im. Mykhaila Kotsiubynskoho.
3. Boichev, I.I. (2005). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia do orhanizatsii kulturno-dozvillievoi diialnosti uchniv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia k. ped. nauk* [Preparation of the future teacher for the organization of cultural and leisure activities of students: the dissertation author's abstract on obtaining a scientific degree of candidate of pedagogical sciences]. Odesa: Pivdenoukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni K.D. Ushynskoho.
4. Bryzhak, N.Yu. (2017). *Metodyka hurtkovoї ta klubnoi roboty v zahalnoosvitnikh ta pozashkilnykh navchalnykh zakladakh : navch. posibnyk*. [Methods of group and club work in secondary and extracurricular educational establishments: a textbook]. Kyiv: in Ukrainian, pp.126.
5. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid, 376 p.
6. Hrytsyk, L. (2011). *Vykhovannia ditei na tradytsiakh ridnoho narodu* [Parenting on the traditions of native people]. *Molod i rynek*, vol. 12(83), pp. 137–140.
7. Kremen, V.H. (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter, 1040 p.
8. Koloskina, O.A. (2005). *Formuvannia elementiv natsionalnoi svidomosti ta samosvidomosti molodshoho shkoliara na osnovi tsinnosti narodnoho kalendaria* [Formation of elements of national consciousness and self-consciousness of junior high school student on the basis of values of national calendar]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, vol. 24, pp. 232–235.
9. Kurochkin, O. (2013). *Etnichna mozaika suchasnoi sviatkovoi kultury Ukrainy* [Ethnic mosaic of modern festive culture of Ukraine]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*, vol. 2(342), pp. 7–14.
10. Maksymovska, N.O. (2011). *Sotsialno-pedahohichna sutnist dozvillia: metodolohichnyi analiz* [Socio-pedagogical essence of leisure: a methodological analysis]. *Visnyk KhDAK*, vol. 32, pp. 263–270.
11. Pashchenko, S.Yu. (2000). *Pidhotovka sotsialnykh pedahohiv do osvitno-dozvillievoi diialnosti uchnivskoi molodi* [Preparation of social educators for educational and leisure activities of student youth]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia k. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv, 23 p.
12. Bolsha, N.Yu., & Yefimchuk, N.I. (2004). *Terminolohichnyi slovnyk z kulturolohii* [Terminology dictionary for cultural studies]. Kyiv: MAUP, 144 p.
13. Flehontova, N.M. (2007). *Pedahohichna orhanizatsiia kulturnoho dozvillia shkolariv: Navch.-metodychni posibnyk* [Pedagogical organization of cultural leisure of school children: Educational-methodical handbook]. Kyiv: Osvita Ukrainy, 144 p.